

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КАФЕДРА
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ
ТА РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Н. Ф. Ржевська
«_____» _____ 20 __ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «ПРОТЕСТНІ РУХИ В КРАЇНАХ СНД у ХХІ СТОЛІТТІ»

Виконавець: студентка 4 курсу, 408 групи, Мігда Юлія Володимирівна

Керівник: кандидат політичних наук, доцент Глібова Світлана Олександрівна

Нормоконтролер

_____
(підпис)

_____
(П.І.Б.)

КИЇВ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Явище протестів, як частина політичної культури різних держав.....	7
1.2. Зовнішні та внутрішні чинники впливу на протестні рухи.....	21
Розділ 2. Політичні протести на прикладі держав пострадянського простору.....	27
2.1. Протестна політика України: досвід революцій.....	27
2.2. Протестна політика Білорусі та її наслідки.....	33
2.3. Політичні протести в Росії та їх міжнародне значення.....	39
РОЗДІЛ 3. Методи врегулювання конфліктів.....	44
3.1. Регулювання деструктивної протестної діяльності населення, рекомендації щодо управління соціальними процесами в державі.....	44
3.2. Методи протидії політичному маніпулюванню в соціальних мережах.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В останні роки по всьому світу відбулося зростання протестних рухів. Тому важливо спробувати визначитися з тим, що являє собою протестна політика і яка роль громадянського суспільства в ній. Протестні виступи населення є найважливішим фактором трансформацій політичних систем суспільства. Протестна політика держави формує не лише внутрішній політичний ландшафт, але і впливає на політичну ситуацію на регіональному та міжнародному рівнях, що актуалізує дане дослідження.

Протестна активність призвела до вторгнення громадянського суспільства в іншу сферу – сферу політичну, зробила її інструментом з повалення політичних режимів. Більш яскраво протестна політика проявила себе в посткомуністичних та пострадянських країнах, що зумовлює інтерес до дослідження даної проблеми саме на теренах СНД.

Метою цього дослідження є аналіз протестної політики та протестних рухів на території країн СНД.

Реалізації даної мети сприяло виконання низки дослідницьких завдань, а саме:

1. Дослідження явища протестних рухів;
2. Аналіз протестних рухів в Україні у 2004 та 2013 роках, та їх порівняння;
3. Вивчення серпневих протестних рухів у Білорусі 2020 року;
4. Дослідження протестних рухів в Росії в період з 2017 по 2021 рік;
5. Порівняльний аналіз протестних рухів на пострадянському просторі;
6. Розроблення методів регулювання деструктивної протестної діяльності населення.

Об'єктом даного дослідження є протестна політика та протестні рухи у міжнародних відносинах.

Предметом дослідження є протестна політика країн СНД у ХХІ столітті, зокрема, дослідження протестної політики України, Білорусі та Росії. Для проведення даного дослідження у роботі були використані такі дослідницькі **наукові методи**:

1. Історичний метод. За допомогою цього методу ми дослідили виникнення явища протестів та їх розвиток на території СНД.

2. За допомогою методу аналізу ми проаналізували наукові монографії, статті, дисертації, публіцистичні статті присвячені тематиці дослідження, а також наукові праці зарубіжних та вітчизнаних дослідників, які ми використали для дослідження теоретичної частини бакалаврської роботи.

3. Порівняльний метод ми використали для порівняння протестних акцій в Україні, Росії та Білорусі;

4. Методом узагальнення було сформовано висновки даного дослідження;

Практична значимість даного дослідження полягає у можливості застосування даної роботи для комплексного дослідження протестної діяльності країн СНД, в написанні студентських наукових робіт, тощо.

Апробація отриманих результатів. Результати досліджень були оприлюднені в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики – 2021»

Структура роботи – робота складається з трьох розділів, вступу, висновків, літератури в кількості 70 позицій. Загальний об'єм роботи 57 сторінок.

РОЗДІЛ 1. Протестні рухи у світі та їх специфіка

1.1 Явище протестів, як частина політичної культури різних держав

Перед тим, як почати досліджувати явище протесту, необхідно дати визначення даного терміну. Під значенням терміну «протесту» зазвичай розуміється негативна реакція суспільства на певну ситуацію політичного, або ж соціального характеру. Протест також може виникнути, як реакція на позитивне рішення чи ситуацію, проте на практиці таке трапляється набагато рідше. В залежності від ставлення до протесту з боку влади та політичного режиму, протести визначаються санкціонованими або ж несанкціонованими.

Протест – це динамічне явище, яке формує багато чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх, через це протестні рухи можуть постійно видозмінюватись та перетікати з однієї форми в іншу. До прикладу, виняткова форма соціального протесту може переростати в революцію. Термін «протестна політика» використовується як визначення змагальності та суперечка протиборчих сторін, котрі прагнуть до перемоги, де однією зі сторін є влада, а іншою суспільство [1, с.516].

Під терміном «політичний протест» розуміється певний вид участі населення у політичному процесі, що знаходить своє відображення у прояві негативного відношення до політичної системи в цілому, або ж до окремих її елементів, норм, цінностей у відкритій та демонстративній формі. До проявів політичного протесту відносяться мітинги, демонстрації, страйки, тероризм і т.д. Інколи протести переростають у більш потужне та переворотне явище, наскітал революцій [2].

Під «революцією» у політиці розуміють явище, яке характеризується радикальними політичними змінами, заміною політичної системи або видаленням з її структури тих чи інших політичних елементів, зміною

правлячої еліти. До основних причин, що підвищують імовірність масової участі населення в різних акціях соціального протесту, відносяться наступні характеристики політичної та соціальної культури населення:

1. Високий рівень незадоволеності населення умовами життя (в першу чергу – матеріально-економічними);
2. Підвищення рівня недовіри до структур влади і політичних лідерів;
3. Низький рівень політичної залученості - участі населення в легітимних формах суспільно-політичного життя (членство в партіях, політичних рухах, асоціаціях, участь у виборах, доступні контакти з представниками влади і т.п.);
4. Низький рівень політичної ефективності – відчуття людиною можливості впливати легітимним шляхом на соціальні процеси і політичні рішення, що зачіпають його безпосередні інтереси.

У даних випадках, коли певні верстви населення, або груп осіб невдоволені своїм становищем і т.д, або загальним становищем інститутів держави в якій вони проживають, це знаходить свій вираз у протестних акціях, що характерно для більшості суспільств у тій чи іншій формі та є ознакою розвиненого демократичного суспільства. Протестні акції виступають одним з каналів політичної комунікації та сприяють забезпеченню інтересів тих соціальних груп, які не завжди правильно представлені у процесах вироблення та реалізації суспільно-важливих рішень, або з метою підвищення їхнього впливу у цих процесах [2].

В залежності від форми протесту, акції волевиявлення можуть нести або позитивний, або деструктивний характер. До легітимних, або ж ненасильницьких акцій протесту відносять свободу слова, петиції, зібрання, пікети, протестне голосування і так далі, до нелегітимних (насильницьких) акцій відносять бунт, захоплення адміністративно важливих точок та будівель, перекриття доріг, що несе руйнівний характер для багатьох аспектів життя інших громадян. Вони можуть завдавати значної шкоди їх законним правам та

інтересам, а також призвести до дестабілізації суспільної ситуації у масштабах, які можуть ставити під загрозу реалізацію національних інтересів.

Сучасні тенденції показують, що ненасильницькі акції протесту в ході їх еволюції витісняють насильницькі, до того ж проведення легітимних протестів найбільш характерно для населення з високим рівнем демократичності влади.

Каталізатором для виникнення явища протестів можуть бути різні обставини, зокрема невдоволення політичним процесом, міжетнічні та релігійні конфлікти, економічні проблеми, проблеми пов'язані з реалізацією соціальної політики, діяльність окремих громадських чи політичних лідерів і таке інше. В залежності від причини виникнення протестів та характеру відбувається їх класифікація. Досить часто чинники виникнення конфліктів поєднуються. Тобто всі вище перераховані явища можуть стимулювати зростання соціального невдоволення і напруженості, що служить благодатним ґрунтом для виникнення та розвитку соціальних протестів [3].

Найбільш яскраві приклади масових протестних рухів в останні роки демонструє ряд європейських країн, таких як Іспанія, Португалія, Італія, Латвія, Литва, Чехія, Сербія, Румунія, Польща, Ірландія, Франція. Серед країн арабського світу можна виділити: Туніс, Єгипет, Алжир, Марокко, Йорданія, Ірак, Судан, Ліван, Бахрейн, Ємен, Лівія, Сирія. Такий стан речей у першу чергу зумовлений особливостями історичного розвитку цих країн, своєрідністю релігійної, соціально-економічної та соціально-політичної ситуації [4].

У кожній державі представники верховної влади зацікавлені в підтримці соціальної стабільності в суспільстві, формуванні та використанні легітимних каналів взаємодії та комунікації з народом, а також недопущення масових акцій протесту. Для прогнозування і попередження подібного роду акцій необхідно відстежувати і оцінювати настрій населення, ступінь незадоволення людей власним становищем та діяльністю влади, ставлення до різних форм

протесту і готовність прийняти в них участь. У зв'язку з існуванням різних політичних культур в різних країнах актуальним є дослідження факторів, що визначають відношення суспільства до протестної поведінки, універсальними для всіх країн. В рамках соціології конфлікту, протестна поведінка розглядається як форма прояву політичного конфлікту, спосіб вираження незгоди населення з діями влади, природний прояв політичної активності, спрямованої на радикальне вдосконалення суспільства [5, ст. 43].

Політична культура являє собою сукупність орієнтацій, переконань і думок, котрі вносять послідовність, наділяють змістом політичний процес, та які поставляють ті основоположні уявлення та норми, якими керується поведінка в політичній системі. Тип політичної культури суспільства залежить від пануючого ставлення до політичних інститутів, які беруть участь в розробці політичних рішень, до структур, які реалізують ці рішення, до акторів політичних процесів, держави в цілому [6]. Протестна поведінка, будучи частиною політичної культури, знаходиться в тісній взаємодії з іншими її складовими. Отже, вивчення цього феномена передбачає розгляд його у взаємозв'язку з іншими установками (по відношенню до представників влади, до політичних прав громадян та ін.).

В європейських країнах переважає високий рівень схвалення права на протест. Як показують статистичні дослідження науковців, серед неєвропейських країн високий рівень схвалення права на акції протесту проти уряду наявний в найбільш економічно розвинених державах, таких як Сполучені Штати та Японія. Звісно, те чи інше відношення до протестної поведінки не є прямим індикатором готовності громадян брати участь в конкретних акціях протесту. Однак, як було згадано раніше, високий рівень схвалення легалізації цього виду політичних дій є однією з характеристик демократичного суспільства, в якому громадяни повинні усвідомлювати, що мають право на висловлення власної думки, на різні канали комунікації з владою, в тому числі й масові.

Зазвичай, низький рівень інтересу до політики характерний для країн третього світу (Чилі, Домініканська Республіка, Венесуела, Уругвай, Південна Африка, Тайвань), Східної Європи (Словенія, Хорватія, Латвія, Угорщина, Польща, Росія) та Південно-Західної Європи (Іспанія, Португалія). Високий рівень інтересу зустрічається у Північній та Центральній Європі, розвинених неєвропейських країнах (США, Японія), а також на Філіппінах і в Новій Зеландії. Ці дані є результатами інших досліджень.

Наприклад, за даними проекту «Європейське соціальне дослідження» в Скандинавських країнах, центральній і континентальній Європі більше половини громадян в тій чи іншій мірі цікавляться політикою, в той час як в Середземномор'ї таких лише близько третини [4]. В Ізраїлі, США, Франції, Японії та Швеції ставлення до права на різні акції протесту визначається поєднанням високого інтересу громадян до політики та низької довіри до представників влади. Населення цих країн проявляє зацікавленість до сфери політики, небайдужість, займаючи активну позицію, що проявляється, в тому числі, і підтримкою права на політичний протест. Активність громадянського суспільства набуває тут політичного забарвлення.

Цікавлячись політикою і не довіряючи владі, громадяни хочуть мати право на вираження своєї думки через різні канали. Для таких країн як Хорватія, Латвія, Нідерланди, Німеччина і Норвегія характерне поєднання низького рівня політичної активності, невисокий ступінь готовності дотримуватися законів при будь-яких обставинах. Такі характеристики є відмінними рисами країн Європи, адже це прояв здорового скептицизму по відношенню до політичної сфери.

Високий рівень індивідуалізму та недовіра в можливість будь-якого громадянина вплинути на владу свідчать про важливість свободи особистості, про необхідність впливати на владу хоча б через акції протесту, якщо менш радикальними способами цього не можна добитися.

У Данії, Уругваю, Німеччині, Фінляндії та Норвегії навпаки схвалення протестної поведінки пов'язано з високим рівнем довіри до влади, про що може свідчити висока явка на вибори. Тим самим громадяни цих країн виявляють активну та лояльну позицію по відношенню до політичної сфери і використовують легітимні канали комунікації з владою. Цілком можливо, щоб розширити коло таких каналів, ними схвалюється узаконення різних форм політичного протесту [4-5].

Іспанія, Португалія, Польща, Росія, Білорусь, а також частково Україна виділяються та відносяться до тієї групи країн, котрі мають низький рівень політичної ефективності та довіри до влади, про це загалом свідчить низька явка на вибори. Політична культура цих держав характеризується пасивністю громадян в політичній сфері (низьким рівнем участі в парламентських виборах і невисокою зацікавленістю в політичних процесах і подіях), усвідомленням неможливості вплинути на владу.

Таке поєднання характеристик, як низький рівень впливу, довіри та участі, характерний для культури «спостерігачів» (якщо звертатися до класифікації типів політичних культур по Ф. Хікспурсу). Проте від недавніх пір в країнах Східної Європи в наслідок протестів та волевиявлення народу спостерігається сплеск політичної активності, підвищення рівня свідомості громадян та політичної культури держав [5].

Хоча країни Східної і Південної Європи лише на шляху до побудови демократії та мають невеликий досвід демократизації суспільства, їх інтерес до політики буває вищим, а участь у політичних процесах навпаки нижче, ніж в країнах з розвиненою економікою і демократією. Для них характерно недовіра в можливість вплинути на владу легітимними способами. Наприклад, для Австралії та Канади характерні високий рівень довіри до влади, про це свідчить висока явка на останні парламентські вибори та низький рівень готовності дотримуватися законів в будь-яких ситуаціях. При такій комбінації умов у громадян, скоріш за все, не виникає потреби у масових акціях протесту

проти уряду, а значить, і в узаконення цієї форми політичної участі, адже вже існуючих та функціонуючих каналів взаємодії з владою виявляється достатньо.

Отже, можна дійти висновку що високий або низький рівень реалізації протестної поведінки та можливість виникнення явища протестів в різних країнах геополітичної площини залежить в основному від різних комбінацій факторів. Для країн з високим рівнем схвалення права на протест характерний високий рівень інтересу до політики і низький рівень впливу на владу, а для країн з низьким рівнем схвалення права на протест, навпаки, значення є протилежними. Якщо співвідносити рівень підтримки протестної поведінки з різними політичними культурами, то можна відзначити, що схвалення протесту в одних країнах пов'язане з наявністю характерних рис активної політичної культури, в інших країнах – пасивної [6].

Концепції протестної політики, їх практична реалізація пов'язані з активністю громадянського суспільства, що виступає активним суб'єктом, в той час як об'єктом є влада, режим чи уряд, протестна активність таким чином переймає політичне забарвлення. У дослідженнях активності громадянського суспільства останнім часом все частіше простежується явище «політики знизу», що призводить до зміни політичних режимів в результаті протестної активності громадськості, тобто «низів». Зазвичай вона пов'язана з просуванням демократії, що фактично перетворює «політику знизу» на «кольорову». Зміна влади та режиму, аналіз їх наслідків все частіше пов'язані з цією політикою [7].

«Кольорова» протестна політика – це по суті практика, що поширилася в сучасному світі, зміни або спроби змінити владу (режим) за допомогою активності структур громадянського суспільства (активістів, активістських рухів та організацій) [8]. Загальний сценарій, методи та активна роль не управлінських організацій в процесі здійснення подібної політики показує її технологічну опрацьованість. Вона пов'язана з просуванням демократії та прав

людини, наприклад, з організацією протестів проти результатів виборів. Виходячи з одного підходу, «кольорові революції» організовуються керівництвом розвинених країн за допомогою технологій, так званої «м'якої сили» для повалення політичних режимів в інших державах з метою реалізації на їх території власних інтересів [8].

Другий підхід пов'язує ці процеси з протиріччями всередині суспільства, а конкретно з реакцією на соціально-економічні проблеми, викликані діями керівництва тієї чи іншої держави, якою користується частина політичної еліти для зміцнення влади. Таким чином, «кольорову революцію» можна визначити як форму революційного перевороту, наслідок протестного руху, організованого частиною політичної еліти для зміцнення влади, за підтримки зовнішніх сил і з залученням в якості рушійної сили окремих соціальних груп, що виражають невдоволення своїм соціально-економічним становищем.

У кризові моменти, коли суспільство висловлює невдоволення, лідери опозиційні до політичного режиму і підтримувані нелояльними керівництву структурами, очолюють протести з метою повалення влади. Основною метою підтримки протестуючих є не бажання добитися соціальної справедливості і виконання законів, а прибрати конкурентів від управління над основним капіталами. Динаміка «кольорових революцій» така, що в особливо напружені моменти офіційна влада намагається стабілізувати ситуацію за допомогою екстреної зміни законодавства.

Однак найчастіше ці зміни носять суперечливий характер і лише ускладнюють і без того критичну ситуацію в суспільстві. У країнах пострадянського простору відбувалося як більш жорстке законодавство, так і його ослаблення під тиском протестувальників [8].

Надалі з розвитком масових виступів офіційна влада змінює спрямованість своєї політики по відношенню до протестів. Вони починають поступове ослаблення політичного режиму, аж до повного прийняття вимог протестуючих. Дана суперечність дій, пов'язана з позицією лояльних структур,

які в тривалому громадському протесті бачать загрозу своїм капіталам. Починаються спроби домовитися з лідерами опозиції, що призводить до розмежування прихильників офіційної влади, і в підсумку до державного перевороту. Третьою причиною «кольорових революцій», які відзначаються в багатьох дослідженнях протестної політики є вплив зовнішніх сил, однак він також пов'язаний з тим фактом, що існують певні бізнес-структури, орієнтовані на того чи іншого іноземного партнера.

Починаючи з 2003 р. переворот в Грузії відкрив період «кольорових» революцій, котрі періодично спалахують на пострадянському просторі (тюльпанова, помаранчева, рожева), вони часто мали повторюваний сценарій. Г. Почепцов зауважує, що «кольорові революції» – це процес зміни правлячих режимів, який відбувається під тиском масових вуличних акцій протесту, при підтримці та фінансуванні зарубіжних недержавних організацій [9-10].

Протестна політика широко використовує розробки області ненасильницької боротьби неурядових організацій, що відрізняються застосуванням економічного, соціального, психологічного і політичного виду зброї (страйки, протести, відмова у співпраці, вираз невдоволення, бойкоту), використовуваної громадськими інститутами та окремими активістами. Протестні акції у цьому випадку зазвичай відрізняються схожістю застосовуваних технологій та методів, активним використанням мережевого потенціалу, інтернет-ресурсів та медіаресурсів, схожою символікою і позначеннями [11].

До традиційних форм протесту, тобто мітингів, страйків, пікетів, маніфестацій деякі фахівці додають ще й так звані спектакулярні форми – флешмоби, хепінінги, перфоманси, які набувають все більшої популярності та поширення, як вид протесту. У характеристиці сучасних протестних форм виділяються їх відмінні риси та основні переваги. Сьогодні, в умовах активного зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій і

соціальних мереж, в соціальній взаємодії до спектакулярних форм протесту додається новий вид протестної активності – віртуальний [11].

Поширення нових, сучасних форм протестної активності в суспільстві більшою мірою властиве країнам та містам з високою концентрацією свідомого населення та значною часткою молодого покоління в ньому. Організаторам протестів важливо заручитися підтримкою третіх осіб і їм потрібен доступ до ЗМІ. Вони прагнуть підірвати, таким чином, легітимність держави, підштовхнути його до надмірних дій. Ненасильницький протест об'єднує та уніфікує союзників «глобального» громадянського суспільства, ЗМІ, в той час як насильницький може бути розгромлений і пригнічений.

Вивчення сучасних форм протесту поки знаходиться лише на початковому етапі в політичній науці та в більшій мірі на теоретичному рівні, тож важливу роль у зібранні матеріалів займають дані опитувань громадської думки, вони дозволяють не тільки відстежити динаміку протестного потенціалу населення та фактори його формування, а й також дають можливість прогнозування трансформації протестного потенціалу в активні протестні дії та відслідковувати сценарії їх розвитку, що грають визначальну роль в регулюванні соціальної напруженості в суспільстві [12].

Зазвичай процес виникнення конфліктів, неможливість їх конструктивного рішення та велика ймовірність подальшого загострення ситуації до крайніх меж обумовлені складовими самої влади, тобто є її невід'ємними характеристиками. Ще до чинників котрі серйозно сприяють соціальним протестам можна віднести недосконалість суспільних відносин. Прояв цієї недосконалості спостерігається в неоднорідності соціальної структури суспільства, яка включає відмінності в рівні доходів, у владі, в соціальному престижі, в доступі до освіти, у релігійних та культурних відмінностях, а також, що не менш важливо, у розумінні людьми цих відмінностей.

Отже, в історії протестного руху склалися його традиційні види прояву, такі як мітинги, страйки, пікети, маніфестації. Однак на сьогоднішній день розроблюються та додаються нові види, котрі раніше не використовувалися як способи вираження невдоволення. Ці види отримали назву «сенсаційних», до них відносяться так звані хепенінги, флешмоби, перформанси, які в сучасному суспільстві набувають все більшої популярності та поширення [13-14].

Відмінними рисами цих видів протесту є відсутність зобов'язань у отриманні дозволу влади на організацію таких акцій, а також їхнім орієнтиром, направленістю є більшою мірою медіа та її можливості, а не масовість протестних акцій та колективність протестуючих. Незважаючи на те, що цілі такого роду заходів досить часто не сформульовані у конкретних вимогах політичних перетворень, існують певні прийоми і тактики дій, що використовуються в процесі їх здійснення, які набирають високу популярність. До подібних прийомів відноситься карнавальність, з властивою їй зовнішньою атрибутикою (яскраві кольори та епіатажні фасони одягу, клоунський грим і інша атрибутика перформансу) [11]. Їх метою є висміювання та абсурдизація дійсності.

Аналіз сенсаційних форм протесту дозволяє виділити їх основні переваги. До числа таких переваг можна віднести рівень організованості та економічності, за допомогою відносно невеликих витрат, як людських, так і фінансових, досягається та сама медійність, котра дає можливість учасникам протесту заявити про себе та привернути увагу громадськості до певних соціальних та політичних проблем.

У той же час необхідно відзначити деструктивний характер таких форм протесту, адже критикуючи і висміюючи владу, протестувальники не висувають обґрунтованих вимог і не пропонують альтернативних варіантів вирішення актуальних проблем. Крім того, сенсаційні форми протесту орієнтовані на досить вузькі кола громадськості, в основному це міська молодь

з вищою освітою та студенти. Слід зазначити, що сучасні форми політичного протесту, котрі виникли відносно нещодавно (флешмоби, хепенінги та перфоманси) вже не є чимось дивним та не зрозумілим на тлі традиційних форм вираження протесту [11].

Перфоманси поступово набувають нових глибоких змістів, котрі змушують задуматись над ситуацією проти якої було організоване дійство. Вже зараз у сучасній соціальній взаємодії набуває поширення новий тип протестної активності – віртуальний тип, який, безумовно пов'язаний з виникненням нових комунікаційних та організаційних мереж, це, зокрема соціальні мережі, що базуються на інтернет-технологіях.

Поширення та візуальна складова інформації через інтернет-технології відбувається відповідно до популярності мережі серед певної аудиторії. Наприклад, мережа «Вконтакте» частково втратила свій вплив через зменшення кількості користувачів та заблокування на території України, рейтинг серед користувачів з Білорусі теж зменшився. Проте мережа тримає лідерські позиції на території Росії, що робить доцільним дослідження її впливу на протестні явища саме на цій території.

Мережі Facebook, Twitter та Instagram, як показує світовий досвід, досить ефективно можуть виконувати роль каналів залучення в протестну діяльність і трансляції організаційних інновацій протесту, розширюючи тим самим репертуар протестного руху, який використовується різними цивільними та політичними акторами.

Прикладом даного типу за кордоном може виступати активний молодіжний рух, що є ініціатором революційних подій в Єгипті. Мова йдеться про мережеву групу «6 квітня», сторінка на Facebook якої використовувалася для розповсюдження первинної інформації та координації дій активістів протестних рухів. Такий досвід організації протестного руху з використанням соціальних мереж застосовувався і в Тунісі [41].

Важливо відзначити, що рівень проникнення Інтернету в Тунісі і Єгипті виявився достатнім для того, щоб маси людей вивести на вулиці і паралізувати відповідні дії влади. Важливим фактом є те, що потенціал сучасних інформаційних технологій здатний в належних умовах забезпечити мобілізацію мас за досить короткий час і створити практично «з нічого» активно діючі молодіжні угруповання [18].

Цей новий тип протестної комунікації громадян зумів показав свою ефективність та вплив на перебіг політичних протестних рухів і на території країн СНД, зокрема в Україні, Росії та Білорусі, та вже почав грати роль нових каналів мобілізації на колективні дії. Із залученням в дію інтернет-ресурсів молодь отримала заряд громадянської активності, внаслідок чого почала втрачати колишнє лояльне ставлення до влади.

Ситуація, що склалася є абсолютно закономірною, так як в умовах сьогоденної дійсності саме інтернет виступає важливим інформаційним майданчиком, де виникають і розвиваються різномасштабні події, які часто беруть початок в коментарях, регулярно приєднуються до теми учасників обговорення і згодом залишаються в онлайн-реальності в якості різних форм. Детальніше цей тип протестів та його вплив буде розглянуто у наступних підрозділах дослідження присвяченим конкретним країнам.

Існує два погляди на протестну політику та її діяльність:

1. Негативний, де протестна активність постає як загроза та технологія підриву держав (Косово, Лівія, Сирія, Україна). Це сучасна форма революційної технології – мережева (Інтернет, Фейсбук, Твіттер) революція, що починається з протестних рухів проти авторитарних режимів, де зброєю є соціальні мережі, за допомогою яких проводиться мобілізація мас на боротьбу, при залученні одиничних активістів.

2. Конструктивний, при якому протестна активність призводить до виявлення, позначенню і вирішення проблем.

Поширення сучасних форм протестної активності в більшою мірою властиве регіонам з високою концентрацією населення та значною часткою молодого покоління в ньому. В силу своїх соціально-демографічних особливостей молодь найбільш сприйнятлива до змін в різних сферах життєдіяльності, особливо до проявів несправедливості з боку різних структур. Необхідно відзначити, що молодому поколінню властивий новаторський підхід у вирішенні такого роду проблем [19].

Важливим фактором для впровадження нових форм протесту (зокрема, віртуального типу) є технічна оснащеність і грамотність населення, так як тільки при наявності сучасних засобів комунікації і навички з їх зверненням з'являється можливість вираження протестних намірів саме таким способом. Цим умовам для залучення відповідає в першу чергу молодь.

Важливу роль у вивченні протестних настроїв населення відіграють опитування громадської думки. Вони дозволяють відстежити динаміку протестного потенціалу, як в окремому регіоні, так і в країні в цілому, а також проаналізувати основні чинники формування протестних настроїв. Дані подібних опитувань дають можливість прогнозування трансформації протестного потенціалу в активні протестні дії, що грає визначальну роль в регулюванні соціальної напруженості в суспільстві [20].

Практично всі підходи у вивченні протесту ґрунтуються на аналізі даних, отриманих опитувальними методами. Тож можна говорити про те, що отримані таким чином дані завжди достеменно вірно відображають позицію громадянина, завжди можлива похибка. Подібний підхід до вивчення протестних настроїв населення може і навпаки викривляти результати, даючи неповноцінну картинку, або ж і зовсім неочікувані значення.

Тож таким чином, політичний протест можна віднести до сфери нелінійної динаміки (тобто передбачити її можливо лише на невеликому часовому відрізку), а отже визначити довготривалі сценарії майже неможливо. Протестна політика за характером нагадує динамічний хаос. А тому, саме

через це малі причини, та невеликі зміни подій можуть мати великі наслідки. А також, саме тому наслідки можуть бути прогнозовані лише на відносно невеликому проміжку часу. Адже змінними є як мінімум настрої та погляди суспільства, які теж в свою чергу залежать від багатьох факторів.

1.2. Зовнішні та внутрішні чинники впливу на протестні рухи

Дестабілізація, або хоча б її загроза це неминуча фаза розвитку будь-якого суспільства. Питання полягає в тому, наскільки суспільство здатне їй протистояти, наскільки воно інституціоналізоване та адаптоване до різних загроз. Аналіз показує, що, з одного боку, суспільства, здатні досягти стійкого порядку та його відтворення, в стані не тільки подолання загрози, а й інституціоналізації механізмів, котрі будуть перешкоджати виникненню подібних ситуацій. З іншого боку, досвід показує, що інститути старіють та стають недостатньо ефективними. В результаті вони перестають охороняти суспільство від криз, як робили це раніше [21-22].

Всі сучасні суспільства з періодичністю переживають подібні перехідні стани, частина з них – в рамках процесу модернізації. Розвиток масових комунікацій, вплив ЗМІ та урбанізації призводять до фундаментального зрушення цінностей, установок і очікувань громадян. Сучасна людина визнає можливість змін і переконана в їх бажаності. Відбувається розширення учасників політичного життя, зростає рівень соціальної мобілізації. Важливим аспектом також є економічні зміни. Розвиток економіки сприяє розширенню політичної свідомості і вимог громадян. Тривалий стан занепаду звісно збільшує соціальну нерівність, невдоволення, напруженість і бажання змін. Таким чином, під загрозою вже постає легітимність політичних інститутів [22].

До прикладу, політичне невдоволення може мати кілька причин. По-перше, воно виникає в соціальних групах, які перебувають під зовнішнім,

найчастіше іноземним, впливом, або як наслідок зменшення владних повноважень місцевих регіональних груп влади в результаті політики уніфікації та централізації. Це конфлікт між елітами різного рівня. Населення зазвичай підтримує в подібних рухах опору свої старі еліти, не знаючи, чого можна очікувати від нових.

По-друге, причиною політичного невдоволення може стати вимога соціальних груп або суб'єктів великих владних повноважень, прав і визнання з боку влади. Все більш помітну і важливу роль стали грати релігійні рухи. У посткомуністичних країнах після падіння режиму відбулося зростання релігійної активності, яка в деяких випадках вплинула на політичний процес, породивши релігійно-політичний та соціальний активізм [23]. Результатом зазвичай стають рух колективного протесту та опозиція. По-третє, невдоволення виникає, коли владні повноваження знаходяться у групі, яка втратила свою легітимність, але намагається втриматися при владі неправомірними способами, найчастіше шляхом фальсифікації виборів. По-четверте, невдоволення може бути реакцією на ситуацію, коли режим був встановлений у нелегітимний спосіб і утримує владу за допомогою силових методів. При тоталітарному режимі забороненої опозиції нічого не залишається, як вийти зі своїми вимогами на вулиці.

Також, політичне невдоволення може викликати неефективна влада, не здатна забезпечити вирішення найбільш важливих своїх завдань, наприклад, захистити єдність території і національні інтереси від домагань іноземних спільнот [8]. Представниками теорії мобілізації ресурсів була вироблена модель структури політичних можливостей, яка допомагає оцінити, наскільки можлива в даному суспільстві мобілізація невдоволення і який характер буде носити саме громадський рух через такі показники:

1. Ступінь відкритості політичної системи. У відкритій системі існує висока ступінь чуйності влади на вимоги, що висувуються знизу. У закритій системі застосовуються репресивні заходи по відношенню до будь-яких

ініціатив та колективних дій. У відкритих системах рухи носять конкретно-цільовий і реформаторський характер, вони використовують мирну політику і діють в рамках існуючих інститутів. У закритих системах виникають більш радикальні рухи з конфронтаційної тактикою.

2. Ступінь політичної стабільності в суспільстві. Індикаторами для вимірювання стабільності є: розкол чи згода в структурах влади, загострення або згасання соціальних або міжнаціональних конфліктів, ступінь електоральної стабільності.

Важливу роль в ескалації протестної активності грають складові громадянського суспільства - міжнародні та локальні неурядові організації, медіаресурси (Інтернет, ЗМІ, соціальні мережі і т.д.) [11]. Їх активність стрімко збільшується і особливо це помітно в країнах пострадянського простору. Інформаційні та мережеві технології збільшили масштаби і наслідки протестних акцій. Міжнародні медіа та неурядові мережі, сприяють поширеності протестів, партизанських вилазок і тероризму. Також відзначається «сильне злиття» глобального громадянського суспільства та міжнародних ЗМІ в організації політичного розбрату. Партизанські війни широко використовують «постмодерністські» комунікації (телефони, Інтернет, YouTube, камери, ЗМІ).

Просування демократії стає агресивнішим і стрімкіше, часом революційніше. Географія поширення протестної активності стає ширше. Це приклад політизації громадянського суспільства і його перетворення на інструмент геополітики. Глобалізація ЗМІ і громадянського суспільства, створення ними ресурсів для політичних розбіжностей, мобілізації протестів, організації терористичних актів в діапазоні від партизанської до громадянської війни, застосувавши теорію «третьої сторони» в проявах різних сторін спірної політики [11].

Як вже було досліджено раніше, у попередньому розділі, в рамках протестних політик міжнародні неурядові організації часто сприяють

ненасильницькій мобілізації локальних неурядових акторів проти уряду, допомагаючи навчанням, організацією і ресурсами. Також, як вже було зазначено, зовнішні сили впливають на перебіг протестних рухів в середині держави. Як правило, розвинені країни, перш за все США підтримують опозиційні сили, для досягнення своїх геополітичних інтересів, а також укладання контрактів на більш вигідних умовах.

Саме зв'язок іноземних компаній з бізнес-структурами нелояльними до політичного режиму і визначає міру підтримки протестів з боку інших держав. Вона може виражатися в інформаційному, фінансовому або силовому впливі. Таким чином, ступінь участі зовнішніх сил на хід протестів залежить від рівня зацікавленості іноземних держав в ресурсах даної країни, і вважати її основною причиною протестів некоректно, тому що криза і невдоволення провокують насамперед дії керівництва країни [25].

Важливу роль відіграють організації з сусідніх країн, які допомагають на основі власного досвіду. Глобальні медіа в силу власних можливостей та ресурсів, (що стосується інтернет-медіа, то часто необмежених) висвітлюють «зловживання» влади, вимагають повалення режимів, при цьому мережа активістів навчає ненасильницького опору. Можливості глобальних структур ростуть. Просування глобальних медіа, інтернет-мереж, неурядових організацій і технологій створюють потужний інструмент управління протестної активністю, робить громадянське суспільство інструментом руйнування політичних режимів і держав [11].

Актуальною проблемою засобів масової інформації, як одночасно внутрішнього та зовнішнього чинника впливу на протестні рухи є сама проблема висвітлення цих рухів, зокрема на території пострадянського простору, де особливо гостро постають проблеми демократизації засобів масової інформації, комунікації та свободи слова. Для території пострадянського простору є типовим, що репресивні уряди використовують

засоби масової інформації для поширення необхідного їм меседжу до населення, приховування реальних подій та трансляції пропаганди.

Тому виникає нагальна потреба у відслідковуванні витоків інформації та аналізу інформаційного поля. Журналісти звикли постійно показувати хаос та драму під час пікетів, що часом, шукаючи її, вдаються до маніпуляцій та зображують протестні рухи як винятково радикальне висловлення невдоволення маргінальною групою людей. Через таку інтерпретацією протести, які є основним засобом впливу суспільства на владу в демократіях частково або повністю (в залежності від групи населення) втрачають ефективність [26].

Як основний елемент управління громадською думкою ЗМІ використовують відволікання уваги людей від важливих проблем та рішень, прийнятих правлячими колами, за допомогою постійного перенасичення інформаційного кола незначними та мало важливими повідомлення зазвичай негативного характеру. Часом ЗМІ самі створюють проблемну, сенсаційну ситуацію, аби викликати певну реакцію населення [11].

Яскравий приклад такої маніпуляції спостерігається на пострадянському медійному просторі, зокрема в ситуаціях небезпечних для правлячої еліти. До того ж об'єктивність ЗМІ напряму залежить від їх незалежності, що нажаль рідко трапляється на території СНД. Гострою проблемою законодавчого забезпечення статусу ЗМІ залишається існуюча на сьогодні практика обмеження доступу до інформації через віднесення її до державної таємниці.

Керуюча функція ЗМІ у суспільно-політичному житті може мати характер як безпосереднього впливу на різноманітні соціальні інститути, так і характер ідеологічного впливу на соціум. Відомо достатньо багато історичних прикладів, коли під впливом поширеної ЗМІ інформації (дезінформації) владні структури, відповідальні посадові особи змінювали свої позиції, приймали серйозні політичні рішення.

Але поширенішим і значущішим є їх опосередкований вплив на погляди, настрої, переконання широкого загалу громадян, на формування громадської думки. Особливостями ЗМІ, що виокремлює важливість їх використання у політичній діяльності держави, є оперативність, тобто здатність фіксувати те, що відбувається прямо зараз, швидко аналізувати та складати прогноз подальшого розвитку та наслідків.

Таким чином, засоби масової комунікації є важливим інструментом соціального управління держави. Виконуючи свою роль у формуванні народної думки ЗМІ не обмежується лише цим. Однак, однією з основних функцій їх діяльності у політичній сфері є підготування народної думки для проведення державою певної політики [11].

Отже, на перебіг протестних рухів та розвиток протестної політики у рівному ступені мають вплив як зовнішні, так і внутрішні чинники. Часто перші підсилюють діяльність других та направляють їх у потрібному для них руслі. До перших чинників можна віднести міжнародні неурядові організації, уряди певних держав, засоби масової інформації та комунікації, соціальні мережі.

До внутрішніх чинників відноситься стан внутрішніх інститутів держави, наявність хорошої комунікації між владою та громадянами, рівень підтримки протестної політики серед населення, стабільне економічне та політичне становище, рівень демократизації структур в державі і тд. Спільним знаменником між внутрішніми та зовнішніми чинниками є засоби масової комунікації, вони в свою чергу можуть служити в одному конфлікті декільком сторонам одразу.

РОЗДІЛ 2. Політичні протести на прикладі держав пострадянського простору

2.1 Протестна політика України: досвід революцій

Згідно зі своєю Конституцією, основним законом держави, Україна є правовою, соціальною та демократичною державою. А держава з такими характеристиками не може існувати без розвиненого громадянського суспільства. Формування громадянського суспільства в Україні є актуальним питанням навіть через понад 30 років з дня набуття державної незалежності [27].

Тому протест як вираження невдоволення, незгоди і опору склався у громадському та політичному порядку з боку соціальних груп, політичних спільнот і організацій, та виступає свого роду індикатором розвиненості самого громадянського суспільства і засобом його впливу на державу. Останні два десятиліття в Україні ознаменувалися двома великими протестними рухами з наступною зміною влади в країні. Тому я розглянула ряд аспектів та стратегії soft power (м'якої сили) в технологіях «кольорових революцій», в тому числі і в контексті протестів в Україні, які отримували підтримку з боку ЄС та США [8].

Оскільки політичний протест здатний виконувати як конструктивну, так і деструктивну (дестабілізуючу) роль у розвитку суспільства і держави, важливо визначити внутрішні і зовнішні передумови виникнення протестних акцій та особливостей становлення і розвитку протестних рухів в Україні.

Політичний протест, як рушійна сила трансформації української політичної системи, внутрішньої і зовнішньої політики України усвідомлюється не тільки самими учасниками протестних акцій, але і представниками іноземних держав-членів Європейського Союзу та Російської

Федерації, які прагнуть мати Україну в зону свого впливу. Бідність, безробіття, економічна і соціальна нестабільність інтенсивно розкручують процес маргіналізації населення України.

Протестні рухи в Україні викликані також олігархізацією влади, яка зумовлює неможливість політичного представництва інтересів будь-яких інших соціальних шарів, крім великих капіталів. Олігархізація політики – це одна з проблем політичної діяльності України, яка відбивається на розвитку громадянського суспільства [30].

В Україні до 2004 року зріло критичне протестне сприйняття режиму. За роки незалежного існування України залученість в організовану суспільну діяльність спустилася до такого рівня, що визначає практично повну безпорадність суспільства та окремого індивіда в спробі поставити під громадський контроль ті чи інші державні структури. У такому випадку цілком очікувано зростання стихійних протестних форм масової участі в політичному процесі. Такі масові форми впливу на політику влади, частина з яких пов'язана з порушенням закону і насильницькими діями, є «соціальним протестом». Основним фактором протестної тенденції стало зрощування політичної влади, з пануванням олігархічного капіталу. Економічний чинник, навпаки, діяв на користь «старого режиму». Ментальна та вікова неоднорідність населення України стала передумовою для появи в Україні унікальною на той час політичної технології, при якій влада опирається на протестний електорат [31].

Якщо розглядати протестні рух в інших пострадянських країнах, то можна зазначити, що головною опорою «кольорових революцій» стала молодь. Вони забезпечували масовість заходів, надавали їм «справжньої революційності». Саме такі молодіжні рухи, як український «Пора!», грузинський «Кмара!», «Відсіч» (в Сербії) стали основою, за допомогою якої були скинуті режими Сербії, Грузії, України та Киргизії. Проте більшість була не просто натхненною молоддю, а добре проінструктованими людьми, котрі

мали підтримку іноземних неурядових організацій [32]. Але їхня соціальна база, ідеологія та гасла внутрішніх ресурсів української «помаранчевої революції» були досить неоднорідними. Соціальну базу українського перевороту у 2004 року склали:

1. Політична та економічна еліта, котра боялася втратити владу;
2. Студентство, ідеологічно вкрай різнорідне, але солідарне в антиноменклатурній протесті і ідеологіях «прямої дії»;
3. Основа молодіжного руху – незареєстроване угруповання «Пора». Більшість активістів пройшли підготовку до проведення масових дій в тренувальних таборах, влаштованих західними неурядовими організаціями;
4. Малий та середній бізнес, втомлений від панування напівкримінальної олігархії і бюрократії. Особливо важливим був його молодіжний та столичний прошарок.

Крім внутрішніх передумов, що визначають протестний рух в Україні, є і зовнішні причини. Зовнішній вплив на внутрішньополітичну ситуацію в Україні почався ще задовго до самих виборів 2004 року. Перш за все слід звернути увагу на довгострокові фактори, що сприяли посиленню ролі прозахідної частини неурядових організацій в Україні у порівнянні з Росією. Якщо Росія намагалася впливати на керівництво та ситуацію на Україні за допомогою своєї ролі енергетичного донора, то США і Європа основну ставку зробили на фінансування організацій громадянського суспільства та розробку політичних технологій з метою ефективної боротьби в умовах вуличних акцій прямої дії [33-34].

Українські неурядові організації, як і інші ініціативи громадянського суспільства, користувалися підтримкою Заходу. Також «помаранчеву революцію» надихав інтерес західних ЗМІ. Таким чином, сама по собі наявність зовнішнього фактору та його вплив на розвиток політичної кризи в Україні не можуть піддаватися сумніву. У той же час його він був не абсолютним, так як внутрішні чинники виникнення протестів стали основним

каталізатором конфлікту. З одного боку, саме стимули з боку західної підтримки «помаранчевої революції» призвели до ситуації масової мобілізації населення та спроб активістів нелегітимного захоплення або блокування урядових установ, проте українське суспільство протягом довгого часу зріло саме.

Ці обставини поставили країну на грань силового сценарію розвитку подій, який за інших умов міг привести до людських жертв. З іншого боку, саме фактор зовнішнього впливу, а саме роль міжнародних організацій і думка сусідніх європейських держав, в значній мірі вплинули на поведінку і прийняття ключових політичних рішень Кучмою, від якого найбільшою мірою залежало, чи збережуть політичний нейтралітет у цій непростій ситуації силові органи України. Зазначені вище внутрішні і зовнішні обставини вплинули не тільки на виникнення протестних рухів, але і визначили їх специфіку [35].

В історії сучасної України відбулися два великі протестні рухи: «Помаранчева революція» 2004 року та «Революція гідності» 2013 р. Загальним для цих рухів є те, що протест ними сприймався як технологія впливу на владу та її рішення, як можливість волевиявлення народу, і як крайній наслідок, зміна політичної влади в країні. Починаючись як громадянський протест, і зустрівши силову відсіч влади ці рухи неминуче переросли в політичний протест [33].

Спонукальними причинами виходу на Майдан у 2004 году була фальсифікація президентських виборів, результатом яких став третій (нелегальний) тур президентських виборів з перемогою В. Ющенко та формування опозиційного уряду на чолі з Ю. Тимошенко. Приводом для «Революції гідності» послужило припинення процесу асоціації України з ЄС, в результаті чого відбулась втеча чинного президента В. Януковича, та дострокові вибори нового президента П. Порошенко, формування уряду знову таки опозиційними силами [34].

Ще однією особливістю є те, що в 2004 році зміна влади відбулася відносно мирним шляхом, а в 2013 році - шляхом збройного повалення існуючого режиму. Був присутній деструктивний фактор протестної політики: захоплені державні будівлі, також жертви серед населення, вкрай негативні політичні та економічні наслідки для суспільства [32-34].

Ще однією особливістю була рушійна сила протестів: у 2004 році нею були опозиційні політичні партії за підтримки українських олігархів та зарубіжного впливу. В 2013 році, рушійною силою для початку «Революції гідності» стала молодь: школярі та студенти, які спочатку відмежувалися від політичних партій, відмовилися від будь-якої партійної символіки та знаходилися на «Майдані».

До того ж спочатку перед тим як почалася революція, населення застосовувало ненасильницькі методи протесту: пікети з прапорами та плакатами, дипломатичні та офіційні звернення, українська національна символіка та символіка ЄС (як демонстрація позиції протестуючих). Деструктивні процеси протестного руху почалися з силової реакції з боку влади на мирні акції, що в свою чергу мобілізувало столичних громадян, до протестного руху, а згодом і все українське суспільство.

«Помаранчева революція» відбулася як результат впливу «кольорових» революцій у Східній Європі та інших країнах. Якщо для цієї революції ключовим моментом стала боротьба за чесні вибори у формі ненасильницького протесту проти порушення (фальсифікації виборів) електоральних процедур, то для «Євромайдану» скоріше характерна мотиваційна модель поведінки, тобто індивідуальна мотивація громадян на участь у протестному русі. В даному конкретному випадку, силовий розгін мітингуючих з боку влади [33].

Якщо в 2004 році в Україні мобілізацією громадян для участі в акціях протесту займалися політичні партії (опозиційні і правлячі), то в 2013-2014 років, спостерігалася в основному організація громадян за допомогою

використання інтернет-ресурсів. Зростання альтернативних форм вираження громадянами своєї політичної і громадянської позиції з широкого спектру питань на тлі ослаблення традиційних форм політичної участі є світовою тенденцією.

Як ще один чинник впливу на протестні рухи саме Інтернет забезпечує сучасні соціальні рухи можливостями активної мобілізації, перетворюючи будь-яку організацію на згуртований колектив однодумців, посилюючи і інтегруючи їх колективну ідентичність. Соціальні мережі «Facebook», «Twitter», «Instagram», а від недавнього часу «Tiktok», а саме його світові тренди та регіонально налаштовані алгоритми, котрі зіграли визначну роль в організації та висвітленні протестів у сусідніх державах Білорусі та Росії, будучи одними з основних джерел формування та організації протестних акцій, представляють собою явище, яке задовольняє соціально-психологічні потреби будь-якої людини – потребу в спілкуванні, в стимуляції, в подіях, в пізнанні, в досягненні і визнанні [11].

Також рішуче значення в протестних рухах грає менталітет та суспільство держави. Рівень організованості і готовності відстоювати колективні інтереси залежить від збереження групової солідарності. Групова солідарність учасників «Євромайдану» будувалася за національною ознакою, а екстремізм та радикалізм деяких з учасників сприяв негативному характеру політичної мобілізації.

Отже, протестним рухам в Україні передували як внутрішні так і зовнішні причини, серед яких маргіналізація та радикалізація українського суспільства, деградації політичної еліти та олігархізації політичної влади в державі, вплив залежних ЗМІ та соціальних мереж на формування громадської думки суспільства та їх політичних позицій, а також втручання іноземних держав у внутрішню і зовнішню політику України [10]. Порівнюючи досвід Українських протестно-революційних рухів за такими критеріями, як: рушійні

сили, цілі, мотивація, спонукальні причини та методи протесту, були визначені їх спільні та відмінні риси.

В обох випадках протестні рухи та подальші революції об'єднали суспільство та підняли його національний дух на інший рівень. Сталося тотальне підвищення рівня самосвідомості громадян та їх бажання захищати свої інтереси, культуру, мову, права та ресурси. Але разом з тим, протестні рухи спричинили різку дестабілізацію внутрішніх інститутів, зміну законодавства, державної цілісності, захисту населення від зовнішніх загроз, дестабілізацію економіки та підвищення рівня радикального націоналізму. Наразі досвід українських революцій активно застосовуються на практиці у країнах Східної Європи та СНД, та здійснив вагомий вклад в дослідження протестних рухів у світі [36].

2.2. Протестна політика Білорусі та її наслідки

Події літа-осені 2020 року в Білорусі в значній мірі змінили уявлення про неї як про відносно стабільну та безконфліктну державу до цього періоду державу, що зуміла пройти складний етап трансформації до повної державної незалежності і зайняти гідне місце на пострадянському просторі. Хоча протестні рухи для білоруського суспільства явище не нове (протести сколихнули Білорусь у 2006 році), проте досить рідке та короткотривале. Але наразі політична ситуація в Республіці Білорусь залишається однією з найгостріших і обговорюваних тем сьогодення, адже мітинги, що почалися майже наприкінці минулого року набули стихійного явища та продовжуються до нині [37].

Президентські вибори в Республіці Білорусь привели до масових акцій протесту і спровокували державну кризу на початку серпня 2020 року. Основною причиною, що лежить на поверхні ескалації напруженості в білоруському суспільстві стала незгода з методами організації та проведення виборів владною вертикаллю і оголошеними народом результатами чергової

переконливої перемоги кандидата О. Лукашенка, на підставі чого, мітингуючі впевнені, що вибори були сфальсифіковані. Натомість, на їхню думку за результатами виборів мала перемогти представниця від опозиції С. Тіхановська [38].

Незавершеність процесу формування у Білорусі політичного класу, практична відсутність багатопартійної системи призвели до того, що прагнення активної частини суспільства до правди та справедливості вилилося в стихійні вуличні протести, оскільки іншими демократичними засобами і методами своє невдоволення існуючим режимом громадяни висловити не могли.

Вперше в історії незалежної Білорусі на вулиці міст вийшли тисячі громадян республіки, які протестували проти переобрання О. Лукашенко президентом на шостий термін поспіль. Основною рушійною силою були студенти, школярі та молоді люди, котрі об'єдналися проти несправедливості та порушення власних прав, відсоток старшого покоління серед протестуючих невеликий. Вони були обурені невинуватою жорстокістю придушення післявиборчих протестів та схиляються до сприйняття політики Лукашенко як антидержавного диктатора [39].

Більшість дорослого населення або свідомо стали на сторону прихильників влади, або ж не мали активної політичної позиції, в зв'язку з тим, що політичні сили не мають плюралізму, відсутня активна опозиція, вірніше вона придавлена діючою верхівкою. А також через використання владою методів маніпуляції свідомістю громадян, популістськими методиками та пропагандою через місцеві ЗМІ.

В якості засобів для спроб здійснення «кольорової революції» в Білорусі використовувалися неодноразово випробувані в інших країнах інформаційні канали мережі Інтернет, перетворені в платформу для організації протестів. З поширенням мобільного Інтернету і технології Wi-Fi зросла кількість користувачів месенджерів для обміну повідомленнями в різних форматах

(текст, звукові сигнали, відео, фотографії, графіка) в реальному часі між групами опозиціонерів і всіма користувачами, які таким чином виявлялися в сфері цілеспрямованого впливу відповідної інформації [40].

Не дивлячись на блокування владою мереж інтернет-зв'язку та покриття телефонних операторів. Головним рупором опозиційного руху позиціонує себе телеграм-канал NEXTA, створений ще в 2018 році на базі ресурсу YouTube. Після президентських виборів в Білорусі і початку протестних виступів, NEXTA, крім інформаційної функції, висунулася на роль координатора опозиційного руху. Для підтримки безперебійного зв'язку між організаторами та активістами протестних виступів західні фахівці на платформі Twitter розробили функцію, що дозволила через місцеву мобільну мережу передавати повідомлення на випадок блокування Інтернету в країні. Крім цього, були створені «антивірусні» програми, якими забезпечувалися учасники протестних акцій, що дали можливість доносити потрібну інформацію до адресатів [41].

Серед найбільш характерних методів впливу на владу виділялися маніфестації, протестні мітинги та демонстрації, блокування доріг, зрив залізничного сполучення, спроби організації страйків робітників великих промислових підприємств, спротив правоохоронцям, спроби захоплення адміністративних установ, а також звичайні мирні недільні акції.

Фактично з весни 2020 року почався процес розколу суспільства на прихильників існуючого режиму та його противників, який не відзначався раніше в історії незалежної Білорусі фактами соціальної самоорганізації, громадської активності, солідарності та підтримки. Після опублікування результатів президентських виборів політичний розкол білоруського суспільства тільки поглибився, супроводжуючись розростанням різких моральних та етичних протиріч [42].

На масові протести влада відповіла швидко та жорстко, залякала демонстрантів та їхніх потенційних прихильників з активним використанням

виключно силового сценарію. У період з 9 по 12 серпня правоохоронці широко використовували для розгону протестуючих гумові кулі, світлошумові гранати, сльозогінний газ, водомети, гумові кийки. Із затриманими співробітниками міліції і спецпідрозділів зверталися вкрай жорстоко, били їх не тільки на вулицях, але і в місцях тимчасової ізоляції. Тут варто відмітити мотивацію та схожість початку протестних рухів з українським досвідом протестної політики [43-44].

Ні президентська адміністрація, ні місцева влада в гострий, напружений післявиборчий період не робили абсолютно ніяких кроків з пошуку політичного компромісу, налагодженню діалогу з групами незадоволених громадян, повністю покладаючись на придушення протесту силовими методами. Варіативність спостерігалася тільки в ступені інтенсивності та регулярності застосування грубої сили. Такий підхід явно свідчив про прагнення чинного президента і його оточення не допустити ніяких трансформацій сформованого політичного режиму і зберегти всю повноту влади у колишньому обсязі. Таким чином, досвід революцій інших держав став не лише «навчальним посібником» для населення, але і для верхівки влади, котра не хоче втрачати свої позиції [45].

У період гострої державної кризи, супроводжуваної масовими протестами громадян, Лукашенко навіть пообіцяв спеціальним законодавчим актом закріпити конституційний статус Загальнобілоруського національного зібрання та делегатів, зробити збори постійно діючим органом, а учасникам зборів надати певне коло повноважень. Більш того, Лукашенко озвучив свій намір поставити Всебілоруські народні збори вище Національних зборів у визначенні принципів і підходів до конституційної реформи. Що свідчить про намір змінити законодавство, не докорінно, проте частково, без наслідків для влади. Як тільки протестний рух пішов на спад, Лукашенко від цих обіцянок фактично повністю відмовився.

В контексті офіційної ідеології сильної президентської республіки перспективи конституційної реформи в цьому випадку виглядають як досить невизначені. Дії Лукашенко та його оточення об'єктивно привели до виходу на провідні політичні ролі силових структур, трансформації характеру влади в бік жорсткого військово-поліцейського диктату.

До передумов та внутрішніх причин виникнення явища протестів можна віднести фальсифікацію виборів, втрату довіри до виконавчої гілки влади, порушення прав людини та громадянина, незадоволення соціальним положенням мітингуючих, невдоволення соціально-економічним становищем громадян, відсутність політичного плюралізму та втома населення від фактично 20-річної диктатури незмінного лідера.

Якщо внутрішньо-причинних факторів виникнення протестного руху на момент початку мітингів та протестів було менше, то з відповідною реакцією влади їх кількість збільшилась майже удвічі. Тобто в цьому випадку можна прослідкувати аналогічну ситуацію з «Євромайданом» в Україні, коли разом із об'єднуючим суспільство фактором впливу на виборчий процес, додається також мотиваційна поведінка кожного громадянина окремо.

Якщо розглядати протестні явища в Білорусі з точки зору впливу зовнішньо-політичних чинників, то тут не все так однозначно. Фінансування ряду опозиційних структур з боку Заходу була вкрай обмеженою та йшло в основному у вигляді всіляких грантів, які відстежувалися білоруською розвідкою. В організації масових протестів серпень - вересень 2020 року так звані опозиційні партії не тільки абсолютно ніякої ролі не грали, а й постаралися взагалі залишитися в тіні. Білоруська опозиція (як і влада) не відчувала докорінну зміну настроїв в білоруському соціумі та фактично «проспала» громадський перелом [46].

Державна криза в Республіці Білорусь триває вже 10 місяців, але керівництво країни продовжує публічно заперечувати цей факт, і якщо зарубіжна білоруська опозиція визначає те, що відбувається як мирну

революцію, то глава держави характеризує громадянські протести як маніпулювання свідомістю з метою організації спроби заколоту.

Позиція Євросоюзу залишається непохитною на даному етапі: щодо Білорусі здійснюється послідовна списку санкцій політика. На початку жовтня 2020 був прийнятий перший список санкцій проти 44 білоруських чиновників, прийнятий в листопаді 2020 року другої списку санкцій ЄС включав в себе безпосередньо главу держави А. Лукашенко і ще 14 чиновників, в тому числі старшого сина президента В. Лукашенко, що займає пост радника президента з національної безпеки. У грудні 2020 року ЄС прийняв третій пакет санкцій, спрямований проти низки білоруських компаній і конкретних осіб, в основному чиновників і бізнесменів, яких вважають причетними до фальсифікації виборів (ЄС не визнає легітимними результати президентських виборів 2020 року в Білорусі). Наразі між Білорусією, ЄС та рядом країн, тому числі і Україною перекрите авіасполучення в зв'язку з неправомірними діями президента Лукашенка [47].

У всьому демократичному світі спостерігається масове засудження подій в Білорусі, а точніше їх деструктивного характеру. Своєю підтримку та засудження громадяни інших держав, а також білоруська діаспора виражають проводячи масові мирні акції та перфоманси під будівлею білоруських посольств у різних державах. Єдину військову та фінансову підтримку Білорусь на даний момент отримує лише від Росії, котра також потерпає від масових соціально-політичних протестів, в зв'язку з активною діяльністю опозиції.

Отже, у Білорусі можна підсумувати, що для здійснення революції та трансформації протестних рухів у більш глобальне та дієве явище мітингувальникам не вистачає ресурсів та підтримки неурядових установ. Це перша відмінність між протестними рухами в Україні та Білорусі. Друга відмінність полягає у менталітеті та попередньому досвіді протестних та визвольних рухів, українське суспільство свого часу було налаштоване більш

рішуче та впевненіше, застосовуючи як ненасильницькі методи вирішення конфліктів так і більш жорсткі, відстоюючи свої політичні та громадянські права. Серед позитивних наслідків протестного явища на території Білорусі можна відзначити підйом національного духу та культури держави, мовне відродження, відновлення згадок про до радянську історію держави, повернення історичної символіки.

Також яскраво спостерігається тенденція налагодження міжкультурних зв'язків білорусів та українців, пошуку спільного знаменника та повернення до термінології «братні народи». Населення та влада Білорусі продовжують очікуванню нової хвилі масових протестів, не зупиняючись виходити на недільні мітинги. Наразі протести в Білорусі продовжуються, тож зробити ретроспективні висновки на рахунок того, як буде розвиватись протестна ситуація в Білорусі неможливо.

2.3 Політичні протести в Росії, їх міжнародне значення

Взимку 2021 року настрої в російському суспільстві суттєво змінилися, що в поєднанні з рядом інших факторів в потенційної перспективі могло б створити серйозні проблеми для уряду Росії. Однак в країні все ще існує ряд серйозних перешкод, що не дозволяють консолідувати народне невдоволення до рівня узгодженого та послідовного руху, який сприяв би кардинальній зміні ситуації в Росії.

У сучасному російському суспільстві соціально-політичні процеси супроводжуються поширенням незадоволеності людей ситуацією, що склалася в різних сферах суспільного життя, іншими словами, соціальної напруженості. Один з аспектів її прояву на соціально-психологічному і поведінковому рівнях – це соціальний протест [48].

Проте, при всій його наростаючій силі протестний рух в Росії все ще вразливе та нестійке явище, що не дозволяє йому перерости в серйозну загрозу для верхівки влади.

По-перше, більшість протестів було пов'язано з місцевими проблемами, що були не здатними об'єднати росіян по всій території країни. Навесні 2019 пройшла серія екологічних протестів в різних регіонах, а також протести проти насильства в сім'ї.

По-друге, масштабний протест можливий за умови консолідації різних частин суспільства навколо спільної мети. Наприклад, український «Євромайдан» об'єднав у собі патріотичні та націоналістичні сили, ліберальну інтелігенцію і більшу частину духовенства [50].

Так, підтримку Майдану надавали священики Української православної церкви Київського патріархату, навіть деякі священики Московського патріархату, католицькі і протестантські церкви, а також ряд мусульманських релігійних діячів – поряд з військовими, деякими представниками силових структур, правозахисниками, державниками та анархістами, або іншою мовою, людьми найбільш різних поглядів та позицій. Саме тому Майдан став не просто «ліберальним протестом», а справжньою народною революцією [50-51].

У випадку з протестами у Єкатеринбургзі, навпаки, піднята тема внесла розкол не тільки серед містян, а й в сам протестний рух. Він об'єднав багатьох екологів, прихильників демократичних перетворень і людей, перш байдужих до політики. Такі наслідки пов'язані з недостатнім рівнем політичної культури суспільства та його неоднорідністю. Росія багатонаціональна та мульти-релігійна держава, тож виникнення конфліктів навіть під час протестного руху досить реальна можливість.

В Росії можна виділити унікальні фактори, що перешкоджають тому рівню соціальної згуртованості, яка необхідна для створення масштабного і послідовного протестного руху, а саме, страх зовнішньої загрози та революції, відсутність об'єднуючої ідеї та консенсусу.

Справа в тому, що внутрішня пропаганда Кремля не націлена на заперечення фактів забруднення повітря, корупції чи інших соціальних

проблем, які часто стають приводами для протестів. Ці теми часто замовчуються в російських ЗМІ, проте не придушуються повсюди. Наприклад, проблеми хабарництва та некомпетентності чиновників були підняті навіть в російському розважальному контенті, що в будь-якому демократично розвиненому суспільстві спричинили б шквал негативу. Однак жодна з цих тем не здатна породити справжньому серйозний протестний рух федерального масштабу, здатний викликати системні зміни та загрози особисто Путіну.

В російських ЗМІ часто звертається увага на «зовнішню загрозу», що ретельно культивується пропагандою в російських, сюди також можна віднести агресивно формування уявлення про страх перед неминучим хаосом, розрухою і війною, який, як стверджує пропаганда [52].

Це особливо шокує перспектива для населення Росії, яке, незважаючи на пострадянську лібералізацію, все ще сильно залежно від держави. Якщо держава руйнується або не може функціонувати в звичному вигляді, більшості росіян розуміє, що їх опора зникне. У порівнянні з примарною загрозою реальні проблеми, такі як низький рівень життя, екологічні та економічні проблеми, залучення держави до низки міжнародних конфліктів, мілітаризація держави та непід'ємні податки, нажаль не мають такої непоправної шкоди у сприйнятті людей, як імовірно втручання західних ворогів та порушення ними територіальної цілісності Росії. Поки росіяни продовжують бачити в діючому режимі своєрідного «захисника» від малореалістичних загроз, вони не зможуть зважитися на протест революційного типу [51].

Більшість росіян не в захваті від діючих чиновників, проте через менталітет, у них присутня також недовіра до ліберальних лідерів. Для середньостатистичного росіянина жодна людина в сучасному російському політичному полі не відповідає ролі лідера. Доволі популярним є Олексій Навальний, який очолює – очолює протестний рух [52]. Засновник Фонду боротьби з корупцією, Навальний є автором гучних антикорупційних викриттів високопоставлених чиновників. Після його спроби балотуватися в

кандидати в президенти на виборах 2018 року, Кремль виніс відносно Навального новий судовий вирок, перешкодити висуненню його кандидатури.

На сьогодні у Навального сформована досить сильна команда, яка підтримує його як в організації протестних акцій, так і в антикорупційних викриттях, в При цьому важливо відзначити, що частина російського протестного руху визнає парадоксальну вигоду від корупції в уряді. Так, найжорсткіші критики зовнішньої політики Росії усвідомлюють, що незаконне особисте збагачення чиновників не дозволяє направляти всі наявні в країні ресурси на підтримку загарбницьких воєн і підливних операцій в країнах Заходу [53].

У липні-серпні 2019 року, Москва стала центром одних найбільших протестів за останні роки. Десятки тисяч людей вийшли на вулиці, щоб виступити проти відмови влади зареєструвати незалежних кандидатів на виборах до Московської міської думи. Помітну частину протестувальників становили молоді люди, і ця тенденція, що свідчить про зростаючу громадянську свідомість в Росії. Молодь, яка вже заявила про себе під час протестів 2017 року, все більш активно наполягає на тому, щоб влада звернула увагу на їхні вимоги і вступила в діалог.

Проте роль молоді в протестному русі досить яскраво відкрилась в протестах у січні-лютому 2021 року. Каталізатором протестних явищ взимку цього року ув'язнення політика О. Навального. Саме невдоволення цією подією консолідувало навколо себе опозиційно налаштоване населення, зокрема небайдужих громадян та молодь. Також певного запалу та жаги справедливості для росіян додав приклад протестних рухів у Білорусі, за яким спостерігали всі країни СНД [53-55].

Великий вклад в налаштування протестної комунікації між прошарками населення створило саме молоде покоління за допомогою соціальних мереж. Завдяки поширенню меседжів у маси, на вулиці в підтримку Навального та інших політичних в'язнів вийшло декілька мільйонів чоловік по всій країні, де

провели ряд мирних акцій. Спочатку мітингуючі діяли в рамках «м'якої політики» протестів, не провокували владні сили, проте деструктивних наслідків все рівно було не уникнути, як і минулі роки, мітинги політичного характеру обійшлись великою кількістю затриманих, людськими жертвами, та відзначились малою результативністю.

Окрім мітингів всередині країни, відбулися також мітинги для підтримки Навального за їх межами, у Лондоні та Берліні, а також у декількох невеликих містах закордоном. Це свідчить, що у російській опозиції зацікавлені зовнішні сили, які в майбутньому можуть посприяти більш яскравим революційним рухам [56].

Протести в Росії як будь-які внутрішньо-державні конфлікти по-перше, послаблюють її внутрішні інститути. По-друге, боротьба за владу всередині країни зменшує пріоритетність та ефективність її зовнішньополітичних інтересів, деяким чином зменшить її захищеність від зовнішніх чинників впливу та дипломатичного тиску.

По-друге, для нових політичних сил буде необхідно встановлення зовнішніх дипломатичних зв'язків, а отже це може створити новий рівень діалогу, в тому числі і для українсько-російської сторони з приводу конфлікту на Сході та з-приводу Криму [57].

Підводячи підсумки, можна сказати, що через досить специфічну політичну культуру Росії, передумови та чинники протестної діяльності характерних для решти країн СНД для неї малоефективні.

Тобто не дивлячись на масове невдоволення населення своїм матеріальним та соціальним становищем, низьким рівнем конкурентоспроможності та високим рівнем податків, цих причин не достатньо для мобілізації глобальної протестної діяльності в середині країни.

Причиною цьому є пропагандистська діяльність уряду та ЗМІ в середині держави, жорстка президентська вертикаль влади. До чинників які сприяють розвитку протестної політики та волевиявлення громадськості можна віднести

активну опозицію, соціальні мережі, незаангажовані засоби масової інформації. Основною рушійною силою протестів у Росії є школярі, студенти, освічена молодь та інтелігенція, а також люди з активною громадською позицією.

РОЗДІЛ 3. Методи врегулювання конфліктів

3.1 Регулювання деструктивної протестної діяльності населення, рекомендації щодо управління соціальними процесами в державі

Дослідження цих процесів, пов'язаних з вивченням протестних явищ в країнах СНД дає змогу порівняти та визначити спільні та відмінні риси протестних явищ, їх значення для суспільства. А також розробити практичні рекомендації щодо ненасильницького врегулювання протестів та нівелювання деструктивних наслідків протестної діяльності суспільства. Для цього дослідження я використала теоретичний метод аналізу, за допомогою якого дослідила сценарії розвитку протестів в рамках протестної політики країн СНД у ХХІ столітті та помітила таку проблематику:

1. Необ'єктивне застосування грубої сили владою щодо протестуючих, ескалація конфлікту поліцією та збройними силами;
2. Відсутність надійних каналів комунікації між «верхами та низами»;

Отже, дослідивши досвід протестної політики України, Білорусі та Росії у сучасному вимірі я знайшла закономірність, що зазвичай мирні акції, мітинги, пікети та інші форми протестів населення часто на початковій стадії бувають або грубо придушеними правоохоронними органами за наказом верхівки уряду, або визнаними несанкціонованими та нелегітимними через неналежну комунікацію між владою та громадськістю. Це в свою чергу запускає механізми ескалації та призводить до нового витка загострення протиріч між сторонами так званого конфлікту.

Владі доцільно буде створити ефект новизни, презентувавши програму, що передбачає позитивний образ майбутнього, що дозволить нівелювати проблему її морального зносу, а також передбачає більш ефективне використання наявних ресурсів (за рахунок зниження рівня корупції і т. п.), що дозволить задовольнити зростаючий запит на справедливість.

Як один із способів нейтралізації деструктивних технологій можна застосувати укладення нового соціального контракту між владою та суспільством, котрий дозволить уникнути ексцесів деструктивного впливу на свідомість населення. При цьому особливу увагу слід приділити такій групі населення, як студентська молодь, в силу підвищеної динаміки її настроїв та нестійкості до спроб впливу на її свідомість.

Влада також має врахувати свої помилки та не створювати зайвих інформаційних приводів, через масові затримання. Силові зіткнення між протестувальниками і поліцією мають бути врегульованими та мінімізованими, при крайній необхідності затримання мають відбуватись на правомірній основі.

На момент проведення мирних акцій та пікетів протоколи про порушення мають складатись відповідно до правил, а з активістами, котрі потрапляють до автозаків, бажано проводити регулярні пояснювальні бесіди. З цього виникає необхідність розробити м'який підхід правоохоронних органів до демонстрантів. Зазвичай, студентська молодь, яка є одним з активних учасників акцій протесту опозиції, в силу відсутності у неї рефлексивно-захисних механізмів, має шанс стати інструментом для перекладу ситуації в фазу активної деструкції. В такому випадку, влада має реагувати більш м'яко, тим самим працюючи на деескалацію протестних рухів.

Перший спосіб врегулювання ризиків деструктивних наслідків (найбільш ефективний теоретично, проте майже не задіяний практично) полягає в роз'ясненні молоді негативних наслідків націленості на миттєвий результат, шляхом агресивних дій та провокацій.

Другий спосіб носить більш комплексний характер та спрямований на формування у протестуючих позитивного образу майбутнього.

3.2 Методи протидії політичному маніпулюванню в соціальних мережах

Дослідження технологій політичного маніпулювання в соціальних мережах Інтернету в сучасних умовах показало, що використання таких маніпуляцій виходить на перший план серед глобальних проблем в сфері інформаційної безпеки держави, в тому числі як спосіб маніпулювання протестними рухами, можливість створювати керуючі сценарії політичних протестів засобом соціальних мереж.

Аналіз маніпулятивних можливостей соціальних мереж Інтернету дозволив виявити найбільш актуальні техніки маніпулювання. В їх основі лежать класичні способи, і разом з тим вони спираються на постійно оновлювану технологічну базу. При цьому нові технології роботи з інформацією можна використовувати не тільки в маніпулятивних цілях, але і в протилежних: для протидії маніпулюванню та забезпечення прозорості політичних процесів. Звідси, поряд з вивченням виникають можливостей маніпулювання, необхідно досліджувати і анти-маніпулятивні можливості [70].

Проблема масового маніпулювання суспільною свідомістю в соціальних мережах Інтернету стоїть в одному ряду з такими глобальними проблемами сучасності, як тероризм, екологічна криза і т.д.

Тому важливо, щоб суспільство усвідомлювало необхідність контролю і протистояння маніпулюванню. В рамках розробки технологічних рішень, що дозволяють запобігти маніпулювання поведінкою і свідомістю користувачів соціальних мереж або знизити його рівень, можна скористатися досвідом Китаю.

Він продемонстрував успішну протидію маніпулятивних технологій в 2011 році, коли опозиція спробувала ініціювати протестні настрої щодо близькосхідного сценарієм, і в 2014 році, під час акцій протесту в Гонконзі. В

країнах СНД було б доцільно створити спеціальний підрозділ блогерів, подібний китайським, які в разі розпалювання протестних настроїв в соціальних мережах інформують користувачів про деструктивні наміри маніпуляторів.

Отже, на сьогодні проблема протидії процесу політичного маніпулювання в соціальних мережах Інтернету на національному рівні практично не розроблена. Зважаючи на це країнам пострадянського простору (країнам СНД) необхідна стратегія протидії технологіям впливу. При її розробці доцільно враховувати зарубіжний досвід [65].

В рамках організації кампанії з протидії політичному маніпулюванню в соціальних мережах слід:

1. Розробити і прийняти закони, що дозволяють контролювати політичне маніпулювання;
2. Вжити заходів до підвищення рівня обізнаності населення про цю проблему і сформувати негативне ставлення до застосування маніпулятивних технологій;
3. Сприяти вітчизняним розробкам технологічних рішень, що дозволяють запобігти або обмежити маніпулювання поведінкою і свідомістю користувачів соціальних мереж.

ВИСНОВКИ

Технології протестної політики та використання громадської активності зіграли свою роль в ліквідації комуністичних режимів і появи пострадянського простору. Поразка в холодній війні, агресивність протестної політики розкрили роль громадянського суспільства в битві за уніфікацію політичних режимів у світі. З'явилося безліч структур професійного громадянського суспільства, що виконують мобілізаційні протестні функції і є суб'єктами колективних дій, цілеспрямовано орієнтованих на політичні трансформації.

Протестна політика на пострадянському просторі привела до двох протилежних результатів: до перемоги протестної політики (Україна, Грузія, Молдова) і до її провалу (Росія, Білорусія та ін.). У той же час невдачі не привели до відступу та породжують нові спроби і розробки нових сценаріїв. Протестна політика в Росії включає протести опозиції, «ліберальний» протест, спонтанні акції «громадських працівників», релігійний протест (ненависть до влади і їх протестні акції). Наслідки перемоги протестної політики роблять її в очах народу непопулярною і неприйнятною.

Я дійшла висновків, що протестні акції в цих країнах відрізняються схожістю застосовуваних технологій і методів, активним використанням мережевого потенціалу, інтернет-ресурсів та медіаресурсів, схожою символікою та позначеннями. Існує я вигляди протестної активності:

1. Негативний, де протестна активність постає як загроза і технологія підризу держав (Косово, Лівія, Сирія, Україна). Це сучасна форма революційної технології – мережева (Інтернет, Фейсбук, Твіттер) революція, що починається з протестних рухів проти авторитарних режимів, де зброєю є соціальні мережі, за допомогою яких проводиться мобілізація мас на боротьбу, при залученні одиничних активістів.

2. Конструктивний, при якому протестна активність призводить до виявлення, позначенню і вирішення проблем.

Поширення сучасних форм протестної активності в більшою мірою властиве регіонам з високою концентрацією населення та значною часткою молодого покоління в ньому. В силу своїх соціально-демографічних особливостей молодь найбільш сприйнятлива до змін в різних сферах життєдіяльності, особливо до проявів несправедливості з боку різних структур.

Громадянське суспільство виступає як політичний ресурс влади і в той же час ресурс просування демократії на пострадянському просторі. Тут не склалося вільного і відповідального громадянського суспільства, воно або залежно від влади і служить її інтересам, імітуючи низові громадянські структури і самоорганізацію, або набуває політичні риси, непримиренно виступаючи проти влади, вносячи в суспільство політичну дестабілізацію, маючи на меті руйнування режимів, які, в свою чергу, як показала практика, можуть привести до руйнівних наслідків для держав, загострення проблем, економічних труднощів і територіальним розколів.

Важливу роль у вивченні протестних настроїв населення відіграють опитування громадської думки. Вони дозволяють відстежити динаміку протестного потенціалу, як в окремому регіоні, так і в країні в цілому, а також проаналізувати основні чинники формування протестних настроїв.

Дані подібних опитувань дають можливість прогнозування трансформації протестного потенціалу в активні протестні дії, що грає визначальну роль в регулюванні соціальної напруженості в суспільстві. До передумов та внутрішніх причин виникнення явища протестів можна віднести фальсифікацію виборів, втрату довіри до виконавчої гілки влади, порушення прав людини та громадянина, незадоволення соціальним положенням мітингуючих, невдоволення соціально-економічним становищем громадян, відсутність політичного плюралізму і тд.

Різні сценарії розвитку протестної ситуації, передбачають певне нагнітання політичних зусиль для якнайшвидшого досягнення точки переходу

на іншу траєкторію розвитку, з новими законами. Однак навіть революції, не спроможні докорінно змінити усталені соціальні, економічні та політичні інститути в цілому. І тут справа не тільки в активній позиції суб'єктів політики, а й в самій людині як політичному суб'єкті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови), та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2012.
2. Національний інститут стратегічних досліджень / "Радикальні прояви соціального протесту. Тенденції в Україні". Аналітична доповідь. — URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/444/>
3. Станкевич І.П. Сучасні політичні конфлікти: джерела та шляхи розв'язання [Текст]: дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / І.П. Станкевич. — К., 2010. — 213 с.
4. За матеріалами міжнародного проекту «Європейське соціальне дослідження» / За заг. ред. А.В. Андрєєнкової, Л.А. Беляєвої. М .: Academia, 2010. С. 101.
5. Взаємовідносини держави та суспільства: навч. посібник. / В.М. Алексєєв, Н.А. Липовська. — Дніпро: ГРАНІ, 2019. — 172 ст.
6. Остапенко М. А. Політична культура суспільства: Навч. посіб. — К. : МАУП, 2008. — 96 с. — Бібліогр.: С. 88–91.
7. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи / Ін-т ім. А.Ейнштейна. ISBN 966-665-174-2
8. Простова О. І., Бройченко О. В. Специфіка використання технологій ненасильницького супротиву в політичній діяльності. Наукові праці. Політологія. 2013. Т. 212, № 200. УДК 323.25.
9. Почепцов Г. Революція. Основи протестної інженерії / — М. : Європа, 2005. — 532 с.
10. Кіршенблат С. В. Досвід використання моделі «кольорових революцій» у посткомуністичних регіонах / Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. — 2010. С. 463–474
11. Груєва О. В. Політичний акціонізм: поняття, форми, досвід використання у політичному процесі. Політичне життя. 2018. № 1. УДК

32:7.038.6. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2018.1.3> (дата звернення: 05.05.2021).

12. Янченко А. Соціальні медіа як елемент політичної комунікації. Інформаційне суспільство. 2013. № 2. УДК 323.2.019.51:004.738.5(045).

13. Ключник Р. М. Особливості мобілізації учасників політичного протесту. Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. 2019. 1 (49). URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.1\(41\).194503](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.1(41).194503) (дата звернення: 09.05.2021).

14. Гаценко А. Уроки революцій: як соцмережі стають інструментом протестів?. Аналітичний центр ADASTRA. 2021. 22 лют. URL: <https://adastra.org.ua/blog/uroki-revolycij-yak-socmerezhi-stayut-instrumentom-protestiv>.

15. Кремень Т. В. Політична мобілізація в соціально-медійному вимірі: монографія. Грамота, 2013. — 256 с.

16. Вахула Б. Я. Соціальні медіа як механізм протестної мобілізації в сучасному українському суспільстві. *Український соціум*. 2015. № 52. УДК 316.083.

17. Ченовет Е. Чому ненасильницький протест ефективний: стратегічна логіка громадянського конфлікту. ТОВ «Видавництво «Кліо», 2014. – 304 с

18. Кіркпатрік Д. «Ефект Facebook». Темпора, 2012. – 488 с

19. Камінська Л.Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. URL: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/visn.pdf>

20. Черкашина Т. О. Молодіжні рухи як суб'єкт суспільно-політичних процесів. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/5319> (дата звернення 10.05.2021).

21. Чміль І.І. Становлення, функціонування і трансформація суспільно-політичних рухів у політичні партії (на прикладі країн Центрально-Східної Європи) : дис. ... к. політ. наук. 2016. URL: <http://www.lnu.edu.ua/thesis/chmil-iryna-igorivna/> (дата звернення 10.05.2021)

22. І.Ю. Сухорольська «Громадська дипломатія як чинник демократизації політичної системи України»: дис. кандидат політ. наук: 23.00.02. Львів, 2015. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/dis_sukhorolska.pdf

23. М. Омар «Ненасильницький політичний протест в Україні в умовах політичної трансформації»: канд. політ. наук: 23.00.02. Луцьк, 2017

24. Белгасем М. Ненасильницький протест – сутність поняття Політол. читання ім. проф. Богдана Яроша : зб. наук. праць. Вип. 4 / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 12–15.

25. Белгасем М. Специфіка та причини ненасильницьких протестів у країнах Східної Європи на етапі демократичної трансформації. VI Всеукр. політол. читання ім. проф. Богдана Яроша: зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 19–28.

26. Белгасем М. Чинники впливу на формування потенціалу протестної активності громадян України. Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія: зб. наук. праць. 2015. № 4(26). С. 38–45.

27. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

28. Ісакова Т. О. Протестні рухи в інформаційному суспільстві: соціально-психологічні аспекти/ Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 2 (27). — с. 104.

29. Воробйова Т. Л. Етапи політичного протестного руху в незалежній Україні. Актуальні проблеми політики. 2015. № 58. УДК 323.233:316.4.051.2.

30. Мацієвський Ю., Ковалко В. Протестний потенціал та політична мобілізація в Україні: чинники взаємодії. Острог : Національний університет «Острозька академія», 2015. 27 с.

31. Балабан Р. Майдан як політичний інститут. Наукові записки. 2015. № 2. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balaban_maidan.pdf (дата звернення: 26.05.2021).

32. Тіт О. Суспільні рухи як форма громадянського активізму в сучасній Україні. Вісник Львівського університету. 2019. № 24. УДК 323.2. URL: <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.24.27> (дата звернення: 21.05.2021).

33. Горак В. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. УДК 930.1+323,272(477). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104870/25-Horak.pdf?sequence=1>.

34. Мацієвський Ю. «Помаранчева революція» крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень. Політичний менеджмент. 2005. № 6. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8878/2-matsievskiy.pdf?sequence=1> (дата звернення: 22.05.2021).

35. С. Середа «Між двома Майданами: що спільного між 2004-м і 2013-м?». Радіо Свобода. 2013. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25179976.html>

36. У. Сп'як «Цілі, рушійні сили та результати революції гідності». 2016. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34793/1/108.pdf>

37. Закон Республіки Білорусь "О массовых мероприятиях в Республике Беларусь" : від 30.12.1997 р. URL: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p2=2/650> (дата звернення: 13.05.2021).

38. История антикоммунистических революций конца XX века. Центральная и Юго-Восточная Европа / отв. ред. Ю. С. Новопашин. Москва: Наука, 2007. 397 с.

39. Євросоюз відреагував на наймасовіші протести в Білорусі. Європейська правда. 2020. 17 серп. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/08/17/7113263/> (дата звернення: 04.05.2021).

40. Протести в Мінську: силовики стягують спецтехніку і встановлюють огорожі. РБК-Україна. 2020. 29 листоп. URL:

<https://news.rbc.ua/ukr/society/protesty-minske-siloviki-styagivayut-spetstehniku-1606643333.html> (дата звернення: 24.05.2021).

41. Ваннек Л. Інтернет-технології у протестах в Україні та Білорусі: тенденції і порівняння. Радіо свобода. 2021. 3 лют. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/internet-tekhnologhiyi-u-protestakh-v-ukrayini-ta-bilorusi/31082739.html> (дата звернення: 04.05.2021).

42. Мельянцов Д. Революція на виснаження: 10 висновків про хід білоруських протестів. Європейська правда. 2020. 19 серп. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/08/19/7113362/> (дата звернення: 13.05.2021).

43. Євросоюз погодив санкції проти Білорусі. BBC news. 2020. 2 жовт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54383189> (дата звернення: 20.05.2021).

44. Дорохов В. Місяць протестів у Білорусі. Чого (не) досягли демонстранти?. Made for minds. 2020. 9 верес. URL: <https://www.dw.com/uk/misiats-protestiv-u-bilorusi-choho-ne-dosiahly-yikhni-uchasnyku/a-54864569> (дата звернення: 21.05.2021).

45. Шрамович В. Жыве Беларусь! Чи можливий мінський Майдан?. BBC news. 2020. 3 лип. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-53267786> (дата звернення: 20.05.2021).

46. В. Мороз. ГО «Інтерньюз-Україна». Роль інтернет-технологій у розвитку продемократичних рухів: кейси протестів в Україні 2013-2014 та Білорусі 2020 - URL: <https://internews.ua/files/2021/reportICTprotestua.pdf>

47. Півроку протестів у Білорусі. Радіо свобода. 2021. 3 лют. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/bilorus-elections-2020-live-blog/30773866.html> (дата звернення: 08.05.2021).

48. Думанська М., Давидова О. Акції на підтримку Олексія Навального в Росії: сотні людей затримані. Made for minds. 2021. 21 квіт. URL:

<https://www.dw.com/uk/v-rosii-tryvaiut-aktsii-na-pidtrymku-oleksiia-navalnoho-sotni-liudei-zatrymani/a-57281504> (дата звернення: 22.05.2021).

49. Масові протести в Росії: затримали Навальну і ще тисячу людей, бійки і крики. *BBC news*. 2021. 23 січ. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-55778467> (дата звернення: 22.05.2021).

50. Бушанський В. В. Структура російської ідеології. URL: http://politicus.od.ua/1_2015/15.pdf (дата звернення: 22.05.2021).

51. Сирота Н., Деменко А. Політична культура Росії в контексті громадської трансформації. 2012. Т. 3, № 4. УДК 930.1+323,272(477). URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/119> (дата звернення: 19.05.2021).

52. Число затриманих на протестах 23 січня в Росії наближається до 3500, це новий рекорд. 2021. 24 січ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosija-protesty-zatrymannya-rekord/31066208.html> (дата звернення: 20.05.2021).

53. . Степаненко В. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 420 с.

54. Савенков Р. Протестное поведение и действие в современной России: возможности и ограничения. 2020. URL: <https://doi.org/10.17951/we.2020.6.1.113-133> (дата звернення: 20.05.2021).

55. Чувашова Н. Политический протест в современной России. 2018. УДК 316.48. ст. 5

56. День всероссийского протеста: как прошли акции в поддержку Навального. *BBC news*. 2021. 23 січ. URL: <https://www.bbc.com/russian/live/news-55779010> (дата звернення: 18.05.2021).

58. Как проходили самые массовые акции постсоветской и современной России. *Forbes*. 2021. 10 берез. URL: <https://www.forbes.ru/obshchestvo->

photogallery/419687-kak-prohodili-camye-massovye-akcii-postsovetskoy-i-sovremennoy (дата звернення: 22.05.2021).

59. Ставченко С.В. Індикатори кризових явищ як інструмент діагностики політичної кризи. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 3 (30).

60. Кузьо Т. Пострадянські перетворення в Україні: теоретикопорівняльний аспект. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / пер. з англ. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. С. 45–63

61. Максимова О. М. Чинники нестабільності перехідних політичних систем: монографія. Севастополь: СевНТУ, 2013. 300 с.

62. Омар М. А. А. Інституційна структура ненасильницького протесту в Україні. Вісник Східноєвроп. нац. ун-ту. Серія: Міжнародні відносини. 2017. № 6 (355). С. 200–205.

63. Перепелиця Г. М. Конфлікти в посткомуністичній Європі: монографія / Нац. ін-т стратег. досліджень. Київ: ПЦ «Фоліант», 2003. 430 с.

64. Протести, перемоги і репресії в Україні: результати моніторингу 2013 р. Київ: Центр дослідження суспільства, 2014. 43 с.

65. Радикальні прояви соціального протесту. Тенденції в Україні. Аналітична доповідь. Нац. ін-т стратегічних досліджень при Президентові України : <http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16735678> (дата звернення: 23.05.2021).

66. Резнік О. Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2011. 336 с.

67. Рубцов В. Всеукраїнський Майдан як віха у встановленні українського суспільства. Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Політичні науки. Демократичний транзит в Україні : підсумки електорального циклу 2004–2007 рр. 2008. Вип. 3. С. 37–43.

68. Степаненко В. Громадянське суспільство і деінституалізація у постмайданній Україні. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 1 (15). Т. 1. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2014. С. 75–84.

69. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Вип. 2 (16). 36. наук. праць. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2015. 652 с.

70. Ченовет Е., Стефан М. Дж. Чому ненасильницький спротив ефективний: стратегічна логіка громадянського конфлікту / пер. з англ. С. Гіріка. Київ: ТОВ «Видавництво “КЛЮ”», 2014. 304 с.